

BEREKMÉRI ÁRPÁD RÓBERT

LESZ MÉG KIKELET!**A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály a második világháborúban (1940–1945)***(Lector kiadó–EME, Marosvásárhely, 2015. 463 o. és 24 o. képmelléklet.**ISBN: 978-606-92584-4-6, 978-606-739-029-2)*

Az első világháborút követően az összefoglaló munkák mellett számos alakulattörténeti könyv is megjelent. Ismert okok miatt erre nem volt lehetőség a második világháború után; a kutatást a politikai tényezők mellett az is hátráltatta, hogy a Magyar Királyi Honvédség iratanyagának jelentős része 1944 és 1945 között elpusztult.

Bár a rendszerváltásig terjedő időszakban számos, a honvédség világháborús szereplésével foglalkozó munka jelent meg (melyek között a politikai „ráhatás” ellenére szép számmal akadnak értékesek), az alakulattörténeti kutatások – ide értve a hadosztálytörténeteket is – háttérbe szorultak. A (had)történetírás 1990 után kapott új lendületet, és az újabb átfogó munkák mellett a kétezres évek elejétől sorra jelennek meg az itt ismertetésre kerülőhöz hasonló alakulattörténetek.

Berekméri Árpád Róbert *Lesz még kikelet!* című könyve a 27. könnyűhadosztály történetét mutatja be 1940. évi megalakításától 1945-ös fegyverletételéig. Több szempontból is különlegesnek tekinthető. Egyrészt, mert nem „csak” egy zászlóalj vagy ezred, hanem egy hadosztály, még hozzá egy különleges hadosztály történetét ismerteti, másrészt a szerző szemlélete okán, aki a harci alkalmazás mellett a seregtest mindennapi életét (kiképzés, sportesemények, kapcsolat a lakossággal) is nagy alaposággal mutatja be, több „civil” forrás bevonásával. A kötet szerzője emellett hosszú évek alapos munkájával összegyűjtött interjúkat, visszaemlékezéseket – köztük eddig még nem publikáltakat – is felhasznált. Háborús naplók és visszaemlékezések sajnálatos módon csak kis számban maradtak ránk, melynek oka szintén az 1945-öt követő időszakban keresendő. A veteránok sokáig nem beszélhettek élményeikről, és többen még ma sem merik elmondani háborús történeteiket. Ezen kívül rengetegen semmisítették meg háborús emlékeiket, mert megőzésük nagy kockázattal járt. Az évtizedekkel későbbi visszaemlékezések érthető okok miatt nem lehetnek olyan pontosak, mint az eseményekkel egy időben vezetett naplók (amelyekből szintén többször felhasznált a szerző – például Molnár Dezső tábori lelkész frontnaplóját), ám értékük így is vitathatatlan.

Az erdélyi Berekméri Árpád Róbert egy évtizede kutatja a második világháború erdélyi vonatkozásait, különös tekintettel a 27. könnyűhadosztályra. Ez a kötet Berekméri Árpád Róbert tíz éves kutatómunkájának lezárásaként is tekinthető. Első, a magyar királyi 27. honvéd székely könnyűhadosztállyal kapcsolatos írása 2005-ben jelent meg a Hadtörténelmi Közleményekben¹. Ezt két évvel később *A tartalékos tisztképzés Marosvásárhelyen és a város magasabb katonai vezetése 1940–1944-ben* című tanulmány² követte, 2008-ban pedig megjelent a *Fegyver alatt* című³ könyv, amely a hadosztály tisztjeinek életrajzát és katonai szolgálatát almanach formában mutatta be. A szerző egy 2009-es tanulmányában ismertette a Don-kanyarba vezérelt tüzéreg tevékenységét, amely az itt bemutatott kötetnek is külön fejezetét képezi.⁴

¹ A marosvásárhelyi 27. székely könnyű hadosztály története megalakulásától 1944 szeptemberéig. *Hadtörténelmi Közlemények*, 118. (2005) 1–2. sz. 152–184. o.

² A tartalékos tisztképzés Marosvásárhelyen és a város magasabb katonai vezetése 1940–1944-ben. In: Marosvásárhely történetéből 2. Új- és legújabb kori tanulmányok. Szerk. Pál-Antal Sándor – Novák Csaba Zoltán. Marosvásárhely, 2007. 138–163. o.

³ Fegyver alatt (A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály tisztikara, 1940–1945). Marosvásárhely, 2008. Ugyanezen a címen helyezték el a Hadtörténelmi Levéltárban két-kötetes visszaemlékezést (Tgy. 3280., 3748. sz.) Hídvégi Lajos tartalékos hadnagy, a magyar királyi 24. gyaloghadosztály parancsnokának segédtisztje.

⁴ 27-es tüzérek a Donnánál (A marosvásárhelyi 27/2. könnyű ágyús üteg 1942/43. évi tevékenysége a doni hadszíntéren). In: Csaba királyfi elárult népe. Székely konferencia. Szerk. Takács Péter. (Erdély-történeti könyvek, 8.) Debrecen, 2009. 191–202. o.

Ahogy az Szabó Péter előszavában is olvasható, a kötet szervesen illeszkedik mind az alakulatörténeti munkák, mind pedig a szerző eddig megjelent publikációinak sorába. A könyv hét nagyobb tartalmi egységre tagozódik, amelyek közül egy a seregtest megalakulásával, kettő a „szürke” hétköznappal, egy az 1943-as átszervezéssel, egy a hadosztály Don-kanyarban harcolt ütegének történetével, kettő pedig az alakulat 1944–1945-ös harcaival foglalkozik.

A második bécsi döntés (1940. augusztus 30.) következtében Magyarország visszakapta Észak-Erdélyt, többek között a Székelyföldet is. A szeptemberi bevonulás után szinte azonnal megindult a helyi katonai és határvédelmi alakulatok megszervezése; Kolozsvár központtal megalakult a IX. hadtest, amelynek részét képezte a magyar királyi 27. székely gyalogdandár (1942 februárjától könynyűhadosztály) is. A seregtestet eleinte több felosztott alakulattól állították össze, a 27. gyalogezred I. zászlóalját például a korábbi 14. és 15. határ vadász-zászlóaljakból. A dandár parancsnoksága Marosvásárhelyre települt, de helyőrségi város lett Sepsiszentgyörgy és Székelyudvarhely is. Emellett megindult az erdélyi magyarok (és román nemzetiségűek) sorozása és kiképzése, amelynek a szerző külön fejezetet szentelt. Ez, a román és magyar hadsereg különbségei, illetve a román nemzetiségűek hiányos nyelvtudása miatt nehéznek bizonyult, de többnyire sikerrel zárult.

Az egyik visszaemlékező, László Ferenc tartalékos zászlós beszámolt arról, hogy több kiképzőjüktől megkapták: „csalódtam az erdélyiekben, mert huszonkét év alatt eloláhosodtak”, és az egyszerű, önérzetes székely katonákat nagyon megviselte ez a bánásmód, amely csak a vezérkar főnökének többszöri utasítására enyhült bizonyos mértékben (29. o.). Külön érdekesség, hogy a szerző kitér egy több visszaemlékezésben szereplő öngyilkossági hullámra, amely a besorozottakat érintette.

A könyv újabb fejezetét képezi a honvédek közösségi életben betöltött szerepe; Berekméri visszaemlékezések, újságcikkek és egyéb források segítségével mutatja be, hogy rövid idő alatt a városok szerves részeivé váltak a helyőrségek. A honvédeknek nagy szerepe volt a március 15-i és augusztus 20-i ünnepségeken, emellett látványos lövésversenyeket, lovasbemutatókat tartottak, segédkeztek természeti katasztrófák elhárításában (a 27/III. zászlóalj katonái 1943 nyarán Szováta térségében 400 holdnyi területen égő erdőtüz megfékezésében vettek részt).

A 27. hadosztály bizonyos alakulatainak első harci alkalmazására az 1942 áprilisától meginduló doni hadműveletek keretében került sor. Bár a mozgósítás a román fenyegetés miatt közvetlenül nem érintette a IX. hadtestet, néhány alakulata bekerült a magyar 2. hadsereg hadrendjébe. Ezek között volt a 27. tábori tüzérszázály szervezetén kívül felállított 27/2. ütege, emellett a hadosztály egyes szakaszai is a kivonuló ezredekhez nyertek beosztást.

A hadosztály legnagyobb megpróbáltatásai 1944. március 19-én vették kezdetüket: a német megszállást követő napokban mozgósították a seregtestet, amely az 1. hadsereg keretében április 25-től kapcsolódott be a hadműveletekbe. A fejezet elején a szerző részletesen ismerteti a „hibrid” hadosztály hadrendjét és fegyverzetét, ami jelentősen alatta maradt a magyar és más hadosztályokénak, bár később a székely seregtest is kapott egy harmadik gyalogezredet (a békeidős 27., és az annak ikreződésével felállított 57. mellett a 70. gyalogezred került a hadosztályhoz). A kezdeti sikerek után júniustól kezdetét vette a visszavonulás, melynek során szeptember közepére a seregtest elhagyta a Székelyföldet és a Maros-vonalon, Nyíregyháza környékén, majd Északkelet-Magyarországon és a Felvidéken át a Csallóközbe került. Onnan Ausztriába irányították, ahol egyes alakulatai amerikai, míg mások szovjet fogságba estek április vége és május 9. között.

A honvédség (és Magyarország) sorsára nézve kiemelkedő jelentősége volt, a sikertelen kiugrási kísérletnek és a nyilas hatalomátvételnek (1944. október 15–16.) Ahogy a legtöbb magyar alakulatnál, rövid időre a 27. székely hadosztálynál is eluralkodott a káosz, illetve a háború befejezésének híre nyomán az öröm. A néhány bizonytalan órát a szerző néhány nagyon érdekes visszaemlékezésrészlettel szemlélteti. Nagy Lajos tartalékos zászlós beszámolt Magyar Ödön ezredes pragmatikus álláspontjáról („Várjunk, én már végigcsináltam egy háborúvéget!”), a korábban már idézett László Ferenc pedig vidáman éneklő és sapkájukat dobáló honvédekről írt, ami először azért lepte meg, mert a demoralizált katonáknak akkor már jó ideje nem volt kedve nótázni.

A szerző kitér arra, hogy a nyilas hatalomátvétel után jelentősen megugrott a katonaszökevények száma (ez megfigyelhető volt más egységeknél is). Bár a honvédek szinte kivétel nélkül „csendben”, atrocitások nélkül szöktek meg, a 220–221. oldalon olvasható Albert Andor örvezető (27/II.

zászlóalj, távbeszélő szakasz) visszaemlékezése, amelyből kiderül, hogy csak nagy nehezen tudta lebeszélni egyik szökni készülő társát szakaszparancsnokuk meggyilkolásáról, amelyben minden bizonnyal a tiszt személyisége, magatartása is közrejátszott. Albert (aki maga is dezertált) leírta, hogy ennek ellenére kézigránáttal megsebesítették Horváth Vilmos zászlóst, aki fél szemét elvesztette a robbanásban. Ha nem is nagy számban, de minden bizonnyal több alkalommal történtek hasonló események, ezekről azonban alig maradt fent forrás – a visszaemlékezés-részlet emiatt tekinthető különlegesnek.

Jóval több konfliktus alakult ki ugyanakkor a németekkel, akik a háború utolsó hónapjaiban több magyar alakulatot (köztük székely zászlóaljakat) lefegyvereztek, mert azokat megbízhatatlannak tartották. Kiderül a kötetből, hogy ekkorra a magyar alakulatok már alig rendelkeztek utánpótlással, és morális harcértékük igen lecsökkent a folyamatos visszavonulás és a súlyos veszteségek következtében. A másik érdekesség a kötet címét adó hadosztályújság, amely 1945 márciusában jelent meg először, és fennmaradt számainak különleges forrásértéke van. Sajnos a *Lesz még kikelet!*-ről nagyon kevés információ maradt fent; a szerző megemlíti, hogy 4. számát március 10-én adták ki, a rendszeres sportversenyek mellett nagy szerepe volt a legénység fásultságának enyhítésében.

A szerző hatalmas és alapos kutatómunkát végzett, a megmaradt levéltári források, a magyar, német és csekély román nyelvű szakirodalom mellett feldolgozta a helyőrségi városok sajtójának – *Reggeli Újság, Székely Nép* – katonai vonatkozású cikkeit, mind a békeévekre, mind pedig a kevés, de igen érdekes megjelent haditudósításra vonatkozóan számos naplót, visszaemlékezést gyűjtött össze, s a 2000-es évek elejétől interjúkat készített a hadosztály még életben lévő katonáival.

A kötetben szereplő visszaemlékezések, naplók egyenként is érdekesek, de összegyűjtve, egymással „ütköztetve” különösen értékes forrásoknak bizonyulnak. A legtöbb hadtörténeti munkában elsősorban tábornokok és törzstisztek visszaemlékezései szerepelnek, és Berekméri Árpád Róbert számos alacsonyabb rendfokozatú tiszt, illetve legénységi állományú honvéd emlékeit is felhasználta. A visszaemlékezők egy része – az említett László Ferenc tartalékos zászlóson kívül például Ferencz Lajos őrvezető, Nuridsány Tibor hadapród őrmester – beszámolt a feldolgozás szempontjából általában elhanyagolt kiképzésről és békeidős szolgálatról is. Említésre érdemes dr. Bárkányi Zoltán főhadnagy *A marosvásárhelyi 27/2. 8 cm-es ágyús üteg oroszországi hadműveleti útja a Második Magyar Hadsereg kötelékében 1942. V. 20. – 1943. VII. 17.* című kézírata, amelyből pontos képet kaphatunk az üteg felépítéséről és működéséről, valamint Mirk János honvéd 1944 tavaszától vezetett naplója,⁵ aki arról is beszámolt, hogy szeptember 9-ről 10-re virradó éjjel UPA⁶ partizánok zavarótüze leple alatt tudtak elszakadni az ellenségtől (179. o.).

A könyv kiválóan használható adattárnak is; a tisztek, és ahol maradt fent forrás, az altisztek életrajza mellett a függelék két külön fejezete tartalmazza a hadosztály kitüntetett tagjait és igazolt hősi halottait 43, illetve 60 oldalon. Ez egybevág a szerző azon szándékával, hogy emléket állítson a székely seregestest hősi halottainak. A precízen összeállított listák a szakmai közönség mellett amatőr kutatóknak, illetve egykoron a hadosztály kötelékében harcolt rokonaikat keresőknek is támpontot nyújthatnak.

A kötet további különlegessége a fényképanyag. Mind a törzsszövegben, mind a függelékben eddig nem vagy alig publikált felvételek szerepelnek. A függelékben 24 oldalon szerepelnek a hadosztály katonáinak arcképei, amelyek közel hozzák az olvasóhoz a honvédeket.

A törzsszövegben szereplő fotók életképek a hadosztály történetéből; láthatjuk a 27. gyalogezred és 27. tábori tüzérszázal zászlószentelési ünnepségét (Marosvásárhely, 1942. május 24.), a mindössze 16 éves Bíró Károly honvéd kitüntetési ünnepségét 1944. július 13-án, vagy az 1945. március 15-én Egyházzgellén tartott megemlékezést. Utóbbi felvételnek külön érdekessége az elvunuló alegységet fogadó tiszt, aki karlendítéssel köszöntötte a katonákat. A függelékben helyet kapott a fontosabb magyar és német katonai rövidítések feloldása, amelyek jól kiegészítik a lábjegyzetekben szereplő magyarázatokat.

Minden kiválósága mellett a kötetnek néhány apróbb hiányossága is akad, amelyek azonban nem vonnak le a munka értékeiből. Kisebb következetlenségek figyelhetők meg az amúgy igen kiváló jegyzetapparátusban: egyes tisztelnél és tábornokoknál szerepel rövid életrajz, míg másoknál csak a tisztí okmánygyűjtő száma. Amennyiben egy személyről nem maradt fent forrás, azt a szerző egyértelműen jelzi. Néhány esetben tábornokok esetében is megfigyelhető hasonló: amíg dálnoki

Miklós Béla vezérezredes rövid életrajza szerepel a kötetben (16. o. lábjegyzet), a hadosztály parancsnokságát 1944. október 16-tól 1945. május 9-ig betöltő Horváth Győző vezérőrnagy esetében (222. o.) csak egy hivatkozás látható Szakály Sándor *A magyar katonai felső vezetés 1938–1945* című kötetére. Egyes neveknél, például dr. Bíró István esetében (52. o.), vagy Hans von Greiffenberg tábornok (83. o.) a rövid életrajz után nem szerepel hivatkozás.

Néhány kisebb hiányosság figyelhető meg a földrajzi nevek esetében: a könnyebb „tájékoztató” érdekében véleményem szerint jobb lett volna a mai Szlovákia és Románia területén található települések szlovák/román nevét, az ukrainai városok és községek esetében pedig a cirill átíratot is feltüntetni. Tovább emelte volna a kötet színvonalát néhány áttekintő térkép, amelyek – lévén az alakulat hónapokon át folytatott mozgóharcot – megkönnyíthették volna a seregetest „nyomon követését”.

A könyv 227. oldalán Basa Géza huszár zászlós visszaemlékezésére hivatkozva írja a szerző, hogy a hadosztály kötelékébe tartozó 27. felderítőosztály és a 70. gyalogezred részei 1944. október 29-én Kótaj és Devecser térségében folytatott harcokat. Berekméri lábjegyzetben jelzi, hogy a Devecser név téves, és Derecskét adja meg pontos helyszínként, ugyanakkor a légvonalban 72 kilométeres Kótaj–Derecske távolság, és Derecske elhelyezkedése (az ekkor már szovjet kézen lévő Debrecenről is délre) miatt véleményem szerint az említett alakulatok Kótaj és Devecser térségében kerültek bevetésre. A két település távolsága 17,5 kilométer légvonalban. Devecser mellett szól még az is, hogy Kótajjal együtt Nyíregyházától északkeletre található; ebben a térségben gyülekeztek október utolsó hetében a IX. hadtest (amelyhez a 27. hadosztály is tartozott) csapatai, amelyek közül több is részt vett a Nyíregyháza visszavételére 26-án megindított hadműveletben.

Összességében megállapítható, hogy Berekméri Árpád Róbert kötete igen alapos, hiánypótló munka, amely a benne szereplő sok adat, visszaemlékezés és olvasmányos stílusa miatt nem csak a szakmai közönség érdeklődésére tarthat számot. Mintájául szolgálhat a későbbiekben megjelenő ezred- és hadosztálytörténeteknek.

György Sándor

RÜDIGER W. A. FRANZ

KAMPAUFTRAG – BEWÄHRUNG, BAND 2

Das SS-Fallschirmjäger Bataillon 500/600 und die Kämpfe im Baltikum

(Nation & Wissen Verlag, Riesa, 2014. 438 o. ISBN: 978-3944-580036)

Rüdiger W. A. Franz, egykori Bundeswehr ejtőernyős sorban a második könyve az 500/600. SS-ejtőernyős zászlóalj Baltikumban megvívott harcait mutatja be. A zászlóalj létrehozásának előzményéről, az ejtőernyős kiképzésről és felszerelésről a szerző előző könyvéből kapunk információkat, a mostani a munka a harcselekményekre koncentrál. Két fejezetből áll a könyv: a Drvarból Laibachba (Ljubljána) történő áthelyezést, valamint a rövid gotenhafeni tartózkodás után a Baltikum térségében lefolytatott harcok történetét ismerheti meg az olvasó.

A súlyos veszteségekkel járó drvari bevetés (a parancsnok, Kurt Rybka Hauptsturmführer, majd helyettese Otto Mertely Obersturmführer is megsebesült) után Laibachba helyezték át a zászlóaljat. A parancsnok 1944. június 20-ától Siegfried Milius Hauptsturmführer lett. Laibachba mintegy 100 fő érkezett, főként kórházból felgyógyultak. 1944. június 26-án érkezett meg a Gotenhafenbe (Gdynia) történő áthelyezésről szóló parancs. A zászlóalj Laibachot 15 tiszttel, 81 altiszttel és 196 rendfokozat nélküli lövésszel hagyta el, majd három nap múlva érkezett vasúton célállomásába, Gotenhafenbe.

Finnország kilépése esetén Hitler utasítása szerint el kellett foglalni az Aaland-szigeteket, melyben szerepet kaptak volna az SS-ejtőernyős zászlóalj katonái is. A vállalkozásra, mely a „Fenyő” (Tanne) fedőnevet kapta, végül nem került sor. A zászlóaljat Gotenhafenből az Észak Hadsergecsoport térségébe, majd július 5-én Wesenbergbe (Rakvere) szállították vasúton. Alig érkeztek meg az ejtőernyősök Wesenbergbe, és még nem töltötték fel a soraikat teljesen, a katasztrófális fronthelyzet